

І. П. УСТИНОВА

Ірина Петрівна Устинова, кандидат юридичних наук, доцент Національного авіаційного університету

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ТА ОЗНАКИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ

В Україні триває проведення адміністративної, соціальної, економічної, політичної та правової реформ. Об'єктивна необхідність фінансів (існування товарно-грошових відносин; розподіл сукупного суспільного продукту; контроль за господарською діяльністю) робить абсолютно необхідною діяльність по управлінню ними, а саме проведення теоретичної розробки поняття фінансової відповідальності та законодавчого закріплення фінансово-правової санкції.

В умовах широкомасштабних змін життєдіяльності нашої країни суттєво змінюється зміст фінансових відносин, удосконалюється їх правове регулювання, а отже істотно підвищується роль фінансового права, зростає значущість розробок учених-фінансистів для процесу державотворення та удосконалення правової системи України.

Останнім часом у науці фінансового права спостерігається підвищений інтерес до проблем відповідальності суб'єктів фінансових правовідносин. Трансформація системи фінансово-правового регулювання та інтенсивний розвиток фінансового законодавства в Україні сприяли формуванню значного масиву, в якому закріплені підстави відповідальності, санкції за порушення фінансово-правових норм та визначено процесуальний порядок застосування цих санкцій. Зазначений нормативний масив формується за різними напрямками. По-перше, на рівні як законів, так і підзаконних нормативних актів. По-друге, ці норми мали різне галузеве закріплення: було встановлено кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків, нецільове використання бюджетних коштів; до Кодексу про адміністративні правопорушення було внесено статті, які передбачали адміністративну відповідальність за порушення фінансового законодавства; у Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» закріплені фінансові санкції за порушення валютного законодавства¹.

Однак і дотепер науковці та практики висловлюють протилежні погляди з цього питання: від визнання фінансово-правової відповідальності самостійним видом юридичної відповідальності до повного заперечення існування цього виду відповідальності.

Базовою складовою поняття фінансово-правової відповідальності є фінансово-правова санкція, і саме через розгляд юридичної природи зазначеної санкції можна визначити її ознаки.

Термін «фінансово-правова санкція» активно вживається в чинному законодавстві, наукових дослідженнях, навчальній літературі й у судових рішеннях. Незважаючи на активне дослідження цих санкцій сучасними вченими юристами, залишаються актуальними проблеми визначення їх юридичної природи, ознак та видів.

Відсутність загального визначення і законодавчого закріплення поняття фінансово-правових санкцій призвело до того, що в чинному законодавстві має місце постійне дублювання та колізійність законодавства. Наслідком цього є те, що досить часто однакові поняття і терміни отримують визначення в кожному окремо взятому нормативному акті².

Взагалі, понад 500 законів та 500 нормативних актів в Україні вживають терміни «фінансово-правові санкції», «економічні санкції», «штрафні санкції», «штраф», «пеня» тощо.

У законодавстві України цей термін вживається в таких основних значеннях:

- а) заходи, які застосовуються до правопорушника і які тягнуть для нього певні несприятливі наслідки;
- б) структурна частина загальної норми права, що вказує на можливі заходи впливу на порушника даної норми;
- в) частина рішення суду, яка дозволяє застосування примусових заходів до винної особи³.

Взагалі під терміном «санкції» у праві зазвичай розуміють міри примусового впливу за порушення встановленого порядку діяльності, які мають попереджувальну, компенсаційну чи репресивну функцію. Разом із тим, цей термін вживається і в науковій юридичній літературі по-різному і має різний зміст⁴.

Оскільки в науці немає єдиної позиції вчених щодо природи і сутності фінансово-правової відповідальності, то залишається незрозумілим і питання про суть фінансово-правових санкцій.

Звичайно, санкція – це охоронна норма, яка регламентує поведінку суб'єктів права на випадок скоєння правопорушення та наголошує, що саме в санкції моделюється поведінка суб'єктів права та зазначаються вказівка не лише на заходи державного примусу, а й їх права та обов'язки

Цілком зрозуміло, що не зважаючи на відмінність у формулюваннях, точки зору збігаються в тому, що санкція правової норми завжди застосовується лише при порушенні правового припису і являє собою вказівку на наслідки такого порушення. Крім того, загальне між всіма перерахованими вище трактуваннями санкцій полягає в наступному. По-перше, вони нерозривно пов'язані із правовою нормою, передбачені нею; по-друге, забезпечуються і захищаються державою; по-третє, носять авторитарний, владний характер; по-четверте, формально визначені⁵.

З урахуванням зазначеного вище, під санкцією слід розуміти забезпечені примусовою силою держави заходи реагування, спрямовані на відновлення порушеного права й (або) покарання винного, передбачені правовими нормами, і які застосовуються до суб'єкта правопорушення у випадку невиконання приписів цієї норми.

Відповідно до законодавства фінансово-правові санкції мають каральний (штраф) та право відновлювальний характер (пеня).

Наявність каральної функції – це специфічна ознака, яка відрізняє санкції, що закріплюють міри юридичної відповідальності від заходів захисту. Основна мета і функція заходів захисту – відновлення порушеного права.

Правовідновлювальні санкції направлені на компенсацію шкоди, завданої державі фінансовим правопорушенням, тобто функція пені полягає в компенсуванні збитків, нанесених державі⁶.

Згадані санкції застосовують уповноважені на те законом органи державної влади. Вилучені шляхом застосування фінансово-правових санкцій кошти зараховуються в державну бюджетну систему чи інший державно-грошовий фонд.

Ще однією особливістю санкцій є те, що вони накладаються у випадку порушення приписів фінансово-правових норм.

Загальними ознаками для всіх різновидів санкцій норм фінансово-правової відповідальності виступає їх формальна визначеність, авторитетний, владний характер, нерозривний зв'язок з гіпотезою й диспозицією правової норми.

Отже, під фінансово-правовими санкціями слід розуміти обов'язкові структурні елементи норми фінансового права, що мають майновий характер, забезпечені примусовою силою держави, застосовуються в спеціальному процесуальному порядку уповноваженими на це державними органами та їх посадовими особами у випадку винного невиконання або неналежного виконання (тобто у випадку скоєння фінансового правопорушення) суб'єктом фінансової діяльності – фізичної чи юридичної особи – вимог законодавства про акумуляцію, розподіл, використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою відшкодування недоотриманих бюджетом і позабюджетними фондами грошових коштів, а також покарання порушників⁷.

Проаналізувавши дослідженні визначення і риси, притаманні фінансово-правовим санкціям, можна виокремити їх найбільш характерні ознаки:

1) виступають засобами забезпечення методу фінансово-правового регулювання суспільних відносин і засобами забезпечення фінансово-правової відповідальності;

2) мають державно-примусовий характер;

3) застосовуються спеціально уповноваженими органами державної влади;

4) фактичною підставою їхнього застосування виступає юридичний факт – здійснення фінансового правопорушення;

5) є обов'язковим структурним елементом фінансово-правової норми;

6) нормативно закріплюють міри фінансово-правової відповідальності;

7) мають каральний та право відновлювальний характер;

8) мають грошовий вираз;

9) фінансово-правові санкції є додатковим обтяженням грошового (майнового) характеру;

10) відрізняються особливим процесуальним порядком застосування;

11) застосовуються в позасудовому або судовому порядку;

12) можуть застосовуватися одночасно з санкціями інших норм права;

13) отримані кошти зараховуються в державну бюджетну систему чи інший державний грошовий фонд.

Подальше дослідження юридичної природи та змісту фінансово-правової санкції є значним внеском щодо напрацювання єдиної точки зору на понятійному теоретичному рівні цього поняття, що дасть змогу в подальшому створити єдиний нормативний акт у частині державного регулювання відповідальності за порушення в фінансовій та бюджетній сфері.

¹ Усенко Р. А. Фінансові санкції за законодавством України: Монографія / Р. А. Усенко; за ред. Д. М. Лук'янець. – К.: Дакор, КНТ, 2007. – 164 с.

² Арсланбекова А. З. Налоговые санкции в системе мер финансово-правовой ответственности: дисс...канд. юрид. наук: 12.00.14. – Махачкала, 2001. – 179 с. – С. 107-108.

³ Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз: Монографія. – О.: Юридична література, 2008. – 504 с.

⁴ Воронова Л. К., Криницький І. Е., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: Учебное пособие для студентов юридических вузов. – Х.: Право, 2006. – 384 с.

⁵ Коментар до законодавства про фінансово-правові санкції / Авт. коментаря Е. С. Дмитренко. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 70.

⁶ Орлюк О.П. Финансовое право. Академичний курс: Підручник / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.

⁷ Іванський А. Й. Вказана праця. – С. 322.

Резюме

У статті проведено аналіз теоретичних засад поняття фінансово-правової відповідальності та її складового елементу фінансово-правової санкції. Автор досліджує наукові думки щодо понять «фінансово-правові санкції», «економічні санкції», «штрафні санкції», «штраф», «пеня» тощо; розглядає функції фінансово-правових санкцій з урахування засад загальної теорії права та фінансового права, зокрема, та виокремлює найхарактерніші ознаки фінансово-правової санкції.

Ключові слова: фінансово-правова відповідальність, фінансово-правова санкція, ознаки фінансово-правової санкції.

Резюме

В статье проведен анализ теоретических основ понятия финансово-правовой ответственности и ее составляющего элемента – финансово-правовой санкции. Автор исследует существующие научные взгляды на понятия «финансово-правовая санкция», «экономическая санкция», «штрафная санкция», «штраф» и т.д.; рассматривает функции финансово-правовых санкций с позиций общей теории права и финансового права, в частности, и выделяет наиболее характерные признаки финансово-правовой санкции.

Ключевые слова: финансово-правовая ответственность, финансово-правовая санкция, признаки финансово-правовой санкции.

Summary

This article deals with the analysis of theoretical background of the notion in the sphere of both financial and law responsibility and its structural element – the financial and law sanction. The author researches the real scientific ideas as to the notions «financial and law sanction», «fine». The author also analyses the functions of financial and law sanctions including as the basement of common law theory so as financial law in particular. His special task is to analyses the most characteristic determinants of financial and law sanction.

Key words: financial and law responsibility; financial and law sanction; signs of financial and law sanction.

Отримано 15.10. 2010

V. V. ANTONENKO

Владислав Володимирович Антоненко, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СТАДІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ»

Одними з необхідних умов функціонування сильної держави є утвердження принципів верховенства закону та її фінансова стабільність, тому на сьогодні одним з актуальних напрямів вдосконалення законодавства України є вдосконалення законодавства у бюджетній сфері, зокрема, норм, що регулюють стадії бюджетного процесу. Дослідження стадій бюджетного процесу дозволяє більш чітко розмежовувати повноваження органів влади та врегульовувати механізм бюджетного процесу. Проте, якщо кількість стадій бюджетного процесу закріплена в Бюджетному кодексі України, то поняття стадії бюджетного процесу законодавчо не визначено. Недостатня теоретична розробка цієї проблеми негативно впливає не тільки на розвиток законодавства в питаннях бюджетного процесу, але і породжує проблеми практичного характеру, що на сьогоднішній день є актуальною проблемою, оскільки дослідження питань бюджетного процесу передбачає, перш за все, вивчення його безперервного циклу, який складається зі взаємопов'язаних стадій. Тому метою даної статті є визначення поняття «стадія бюджетного процесу» з точки зору її процесуальної природи, її ролі, значення та особливостей, як самостійного етапу бюджетного процесу.

Бюджетний кодекс України визначає бюджетний процес як регламентовану нормами права діяльність, пов'язану із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України¹. Ефективність бюджетного процесу залежить, перш за все, від досконалості організаційних форм, чіткої визначеності їх змісту та складу. Для нього характерні ознаки, властиві будь-якому юридичному процесу в цілому, а саме: стадійність, обов'язкова наявність державно-владного суб'єкта, динамічний характер, правова природа, послідовність, правова регламентованість та цілеспрямованість. Як і будь-який інший, бюджетний процес являє собою вид діяльності, що регулюється процесуальними нормами права та здійснюється у певній логічній послідовності, маючи циклічний характер, що виражається у здійсненні органами державної влади послідовної сукупності процесуальних дій, що направлені до єдиної мети і виконують конкретне завдання. В цілому, послідовність є змістовною якістю процесу та означає наявність вимог суворої регламентації черговості дій, визначення того, що повинно бути зроблено спочатку, а що потім. У розвитку змісту бюджетного процесу вона є найбільш характерною його ознакою і важливою особливістю. Правильно обрана і здійснювана